

De no-nonsense school (II)

In hoeverre maken middelbare scholen zich in hun activiteiten aan tijdverspilling schuldig? Vorige week werd een manifest van de No Nonsense School gepubliceerd.¹ Dat ging over het schrappen van 'onzin-activiteiten' op de basisschool: activiteiten waarvan de leerbaten niet tegen de tijdskosten opwegen. Doch ook middelbare scholen zouden met een no-nonsense beleid nog heel wat tijd kunnen winnen. We kunnen daartoe te rade gaan bij de LAKS-monitor en de ergernissen die door Scholieren.com verzameld zijn.² Maar optimaal gebruik van beschikbare leertijd is ook een kernthema van de onderwijskunde en van de onderwijsethiek. Bovenaan mijn checklist staan:

- (a) improductieve start- en tussenuren;*
- (b) improductieve eindweken;*
- (c) improductieve stages (zoals de maatschappelijke stage);*
- (d) onuitvoerbare leertaken;*
- (e) doublures voor zittenblijvers en op- of afstromers;*
- (f) ongelimiteerde deelname aan verrijkingsprogramma's;*
- (g) improductieve straffen.*

(a) Improductieve start- en tussenuren

Van leerlingen wordt verwacht dat ze de uren tussen -zeg - halfnegen en drie dagelijks voor schoolbezoek reserveren. In dat tijdsbestek kunnen ze geen buitenschoolse activiteiten plannen. Van de school mag dan worden verwacht dat zij leerlingen in de gelegenheid stelt die tijd productief te gebruiken om leerwinst te boeken. De roostermakers hebben echter ook andere preoccupaties: hoe kunnen we ons personeel en onze beschikbare lokalen zo efficiënt mogelijk inzetten? Dat leidt ertoe dat leerlingen frequent met gedwongen leegloop geconfronteerd worden. Ze krijgen het eerste (en eventueel het tweede) uur vrij, het rooster wordt onderbroken door ledige tussenuren en om de verloren uren te compenseren wordt het dagrooster verlengd met lessen tussen 15 en 17 uur. Verder wordt vaak van het opgestelde rooster afgeweken in verband met afwezigheid van docenten. Dat alles was nog te verdedigen als leerlingen de ledige uren kunnen inzetten voor zelfstandig werken in een rustige leeromgeving (bij voorkeur onder begeleiding van docenten-op-afstand), maar daar ontbreekt het vaak aan. Daarbij moet men tevens bedenken dat een tussenuur van vijftig minuten te kort is voor productieve studie (na aftrek van de benodigde transitietijden blijft er nauwelijks tijd over). Conclusie: de school moet zuiniger omgaan met de tijd die leerlingen voor schoolbezoek gereserveerd hebben. Hier ligt een belangrijke bron van mogelijke tijdverspilling.³

(b) Improductieve eindweken

Een andere mogelijke bron van weglekkende tijd is gelegen in de laatste weken van het schooljaar, waar het rooster wordt opgebroken door eindtoetsen (c.q. examens) en rapportvergaderingen. Kan de potentiële leertijd in deze periode beter benut worden, bijvoorbeeld met werkweken, projecten, stages, bijspijker-cursussen?

(c) Improductieve stages

Stages kunnen zeer leerzaam zijn, mits de opgedragen leerdoelen voor alle betrokkenen duidelijk zijn, de opgedragen taken voldoende bijdragen aan het bereiken van die doelen, en het stagetraject voldoende begeleid wordt om de beoogde leereffecten tot stand te brengen. Indien en in zoverre niet aan deze voorwaarden voldaan is, zijn stages weggegooid tijd. Daar komt bij dat leerlingen vaak veel tijd kwijt zijn aan het bemachtigen van een stageplaats en aan reistijd van en naar het stageadres. Bij het taxeren van het rendement van stages dient zowel de netto-stagetijd als deze weglekkende tijd in de beschouwing worden betrokken.

Het feit dat de wettelijk voorgeschreven Maatschappelijke Stage (die liefhebberij van het CDA) inmiddels tot netto dertig klokuren beperkt is, neemt niet weg dat er tot nu toe geen waarborgen zijn geschapen dat de leerbaten voor de leerling tegen de tijdskosten opwegen. En het allerergste is dat de wetgever tot nu toe geen moeite heeft gedaan te verhelderen welke leerdoelen precies bereikt moeten worden. Een no-nonsense school kan daar geen genoeg mee nemen.

(d) Onuitvoerbare leertaken

Het onderwijstempo in de lessen en het opgedragen huiswerk is gewoonlijk afgestemd op een normleerling die gekenmerkt wordt door een bepaald beginniveau en een bepaald leertempo. Leerlingen die achterstand hebben opgelopen, krijgen onvoldoende gelegenheid de beschikbare leertijd productief te gebruiken. In de eerste plaats bouwen leertaken vaak op elkaar voort. Als je de stof uit eerdere leertaken niet

onder de knie hebt, is het onbegonnen werk om volgende leertaken aan te pakken. Eigenlijk zijn die nieuwe leertaken op dat moment nog niet uitvoerbaar. In de tweede plaats raken leerlingen die op achterstand staan, overbelast. Ze moeten hun energie verdelen tussen de achterstallige leertaken (het inlopen van hun achterstand) en het uitvoeren van hun nieuwe leertaken (het bijbenen van de lessen van het desbetreffende vak en van andere vakken). De combinatie van oude en nieuwe leertaken is onuitvoerbaar, te meer daar de nodige begeleiding bij het uitvoeren van de achterstallige leertaken ontbreekt. En die overbelasting kan tot nieuwe achterstanden leiden.

Om deze vicieuze cirkel te doorbreken, zal de school buiten de reguliere lessen, doelmatige faciliteiten moeten bieden voor leerlingen die dreigen achter te raken bij het hoofdpeloton van hun klas of die inmiddels achterstand hebben opgelopen.⁴ Op die manier wordt voorkomen dat leerlingen de tijd die ze voor hun schoolwerk beschikbaar kunnen stellen, verspillen aan vruchteloze pogingen hun achterstand in te lopen en tegelijkertijd het onderwijstempo bij te benen. Bovendien wordt daarmee voorkomen dat leerlingen de moed verliezen en de beschikbare leertijd ongebruikt laten.

(e) Doublures voor zittenblijvers en op- of afstromers

Leerlingen die te veel zijn achtergeraakt, moeten het leerjaar overdoen of afstromen naar een lagere schoolsoort. Ook leerlingen die voor hun eindexamen gezakt zijn, moeten het hele examenjaar overdoen. En succesvolle leerlingen die na hun eindexamen willen opstromen naar een hogere schoolsoort, zijn eveneens een extra jaar kwijt: ze gaan na 4-mavo naar 4-havo of na 5-havo naar 5-vwo.

In dergelijke afwijkende schoolloopbanen worden ze gewoonlijk geconfronteerd met doublures: stof die ze vorig jaar al onder de knie hadden gekregen en waarvoor ze voldoende cijfers hadden gehaald, moeten ze opnieuw doorploegen. Is dat tijdverspilling? Voor eindexamenkandidaten die gezakt zijn, moet men deze vraag bevestigend beantwoorden.⁵ Voor andere leerlingen kan men volhouden dat ze de desbetreffende stof moeten herhalen in zoverre dat nodig is om het eerder bereikte kennis- en vaardigheidsniveau in stand te houden.

Maar in ál deze gevallen kan men de vraag opwerpen of dat extra jaar niet effectiever zou kunnen worden gebruikt. In hoeverre zouden de desbetreffende leerlingen van sommige delen van het programma kunnen worden vrijgesteld en zou hun de gelegenheid kunnen worden geboden in plaats daarvan een verrijkingsprogramma te volgen?⁶ Het is niet gemakkelijk die vraag te beantwoorden, maar als men weigert die vraag zelfs maar te stellen, dan gaat men blijkbaar ongezien akkoord met verspilling van de kostbare tijd van de leerling.⁷

(f) Ongelimiteerde deelname aan verrijkingsprogramma's

Verrijkingsprogramma's zijn bedoeld voor leerlingen die dankzij hun hogere beginniveau of begaafdheid tijd over hebben waarmee ze een hoger eindniveau zouden kunnen bereiken. Een voorbeeld van een verrijkingstaak is dat leerlingen in staat worden gesteld een extra eindexamenvak in hun programma op te nemen of dat ze een eindexamenvak van een hogere schoolsoort in hun examenpakket mogen opnemen. Een ander voorbeeld is dat leerlingen in de bovenbouw van de mavo een verzaamd programma mogen volgen als ze na hun eindexamen naar de havo willen doorstromen.

Maar er zijn ook verrijkingsprogramma's die inmiddels zo normaal zijn geworden dat ze tegenwoordig niet meer als zodanig herkend worden. Ik bedoel de gymnasiumopleiding (een vwo-programma met Latijn en Grieks als extra vakken) en de tweetalige opleiding (een TTO-opleiding, die tot een hoger eindniveau in één van de moderne vreemde talen leidt).⁸ In Angelsaksische landen zouden dergelijke opleidingen tot de honours programs worden gerekend, hetgeen betekent dat leerlingen bij onvoldoende prestaties naar het reguliere programma worden terugverwezen. Het merkwaardige van de Nederlandse situatie is echter dat onderpresterende honoursleerlingen veelal in de gelegenheid worden gesteld een leerjaar van hun honours program te doubleren. In Angelsaksische landen zou dat als baarljke tijdverspilling worden beschouwd.

(g) Improductieve straffen

Leerlingen die zich misdragen, moeten voor straf een deel van hun vrije tijd inleveren: ze moeten zich de volgende dag reeds om acht uur bij de conciërge vervoegen of ze moeten nablijven of ze moeten bij wijze van huiswerk strafregels schrijven. Zoals uit het laatstgenoemde voorbeeld blijkt, wordt er veelal naar gestreefd de straf tijd met zinledige activiteiten te vullen. Daarmee wordt de afschrikkende werking van dergelijke strafmaatregelen versterkt. Tijdverspilling als straf dus, terwijl de gestrafte misdragingen in veel gevallen juist de ongeoorloofde verspilling van leertijd betreffen. Uit een oogpunt van herstelrecht zou het meer voor de hand liggen dat wangedrag gestraft wordt met de plicht de verspilde leertijd dubbel en dwars in te halen.⁹ Daarnaast is er natuurlijk nog een extreem voorbeeld van een improductieve straf:

dat leerlingen geschorst worden, al dan niet in afwachting van definitieve verwijdering. Leerlingen worden dus gedwongen werkeloos thuis te zitten of hun tijd ledig op straat door te brengen. Ligt het niet meer voor de hand hen in een strafklas onder te brengen, waar ze hun tijd onder deskundige begeleiding aan de uitvoering van hun schooltaken moeten besteden?¹⁰

Wes Holleman

weblog onderwijs 5-11-2010

<http://www.onderwijsethiek.nl>

¹ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2147>.

² http://www.onderwijsethiek.nl/wp-content/uploads/2010/04/laksmonitor2010_02.pdf;

<http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1332>.

³ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=148>; <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1072>.

⁴ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=635>; <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1393>.

⁵ Maar om die structurele tijdverspilling weg te nemen, zijn wetswijzigingen nodig.

⁶ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1974>.

⁷ Zie ook <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1600>.

⁸ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1321>; <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=2110>.

⁹ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=173>; <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=512>.

¹⁰ De problematiek van het leerrecht van geschorste leerplichtige jongeren is slechts een deel van een groter probleem: het leerrecht van gedwongen thuiszitters. Zie:

<http://www.onderwijsethiek.nl/?p=1661>.